

„Egész életemben azt tettem, amire a lelkiismeretem vezérelt, és hogy sokaknak nem tetszett, nem az én hibám. Megmondom őszintén, hogy sok gazembert és csirkefogót segítettem a megérdemelt helyére. De korrekt jelentéseket írtam, és nem hazudtam soha. Nekem viszont örökké mindenki hazudott.”

Kisérteties. Az elmúlt évtizedek tömegemberének hangja, szóljon az titkos pártterkeztelen vagy fázós és szennyes utcasarkon. Hogy ezt a figurát írja meg tudta rajzolni, hangját meghallani, szövegét megszólaltatni és dallamát lekottázni – halványabb lapjai és igazi mellékfigurák hiánya ellenére is figyelemre méltóvá, értékessé teszi Hamvai Kornél első regényét.

Bikácsy Gergely

RITUÁLIS MAGÁNYOSSÁG

Brokés Ágnes: *Jó hely. Versek 1976-tól 1990-ig*
Magvető, 1996. 170 oldal, 600 Ft

Brokés Ágnes versei két okból ejtik zavarba az olvasót. Egyrészt azért, mert nehezen kapcsolhatja egy költői hagyományhoz, másrészt azért, mert ezt túlságosan is könnyen teheti meg. Az a fajta „*ma éppen ez jutott eszembe, tehát megverseltem*” alapelvű verstermelés, aminek az eredményeivel a JÓ HELY lapjain találkozunk, igen távol áll attól a ma uralkodónak látszó költői beszédrendtől, amely a neo-avantgárd nyelvkritikájának és a posztmodern nyelvközpontúságának ambivalenciája mentén igen tudatosan szerveződik, radikálisan stilizál, és az élet eseményeit és az azokra reflektáló érzelmeket, indulatokat csak egyfajta – többnyire ironikus – távolságtartással engedi szövegeiből kitetszeni; míg ahhoz a – dilettantizmus veszélyével nem törődő – romantikus-reflektív, mindig kivételesnek, egyszerűnek (és korszerűtlennek) tűnő hagyományhoz, amit Emily Dickinson vagy (közelebbi példával) Dalos Rimma alakja köré képzelhetünk, túlon túl közvetlen köze látszik lenni. Ennek azonban ellene mond, hogy a versek narrátorával való azonosulása sokkal közvettebb, következetlenebb és gyakran

problematicusabb, mint azoké. Költészete ambiciózusabb az igényes háztartási líránál és az öregecske kislányok közérzeti költészeténél, sőt futó kapcsolódásokat mutat olyan, erősen ironizáló szerzőkkel, mint Handke, Jandl vagy Lewis Carroll (akik egyikétől sem áll távol persze a keresett infantilizmus póza), és igény mutatkozik benne a kortárs líra beszédmódjához történő kapcsolódásra is. Önféjű, de kötődőkész verselés ez, aminek tartós fiókban maradásáért egyaránt felelős a poétikai gondosság hiánya és az önbizalomé.

A fűlszövegből megtudható, hogy a kötet anyaga nagyjából 1971 óta alakul, körülbelül háromezer versből és töredékből szerkesztette a szerző többévi munkával – amely szerkesztés alighanem javításokkal, húzásokkal, korrekciókkal is együtt járt. Ez magyarázza azt a sajátosságot, hogy a kötet szövegminősége többé-kevésbé egyenletesnek mondható. A törésvonalak nem egyes korszakok között, sokkal inkább egyes verseken belül húzódnak. (Persze az is lehet, hogy nem történt ilyen beavatkozás. Ebben az esetben Brokés szövegformálásának sajátossága, hogy impulzívabb és megformálásukban gördülékenyebb, de invenciótlanabb darabokból tevődnek össze – főként hosszabb – versei.)

Efféle gyűjteményes kötet, ilyen nagyszámú vers kibocsátása után az olvasó óhatatlanul is megpróbál valamiféle életrajzot konstruálni a szövegek alapján. A JÓ HELY esetében ez a törekvés eredménytelen marad. Nemcsak a versek, de a versek folyama sem mond el semmiféle történetet. Sőt: a versek mögötti epikum hiányán túl, gyakran magukban a versekben sem mutatkozik a legelmebb összefüggés sem az ott sorakozó gondolatok, kijelentések között. Meghatározhatatlan az ok, ami a sorok egymásutánját meghatározza; legtöbbször nem is észlelnénk a változást, ha valamelyik hosszabb vers sorait felcserélnénk, összekevernénk. Minden darabot a maga pillanata ihletett, a keletkező szöveg azonban nagyjából mindig ugyanarról az („ihletett”) lelkiállapotról szól; az időfolyam, amelybe ezek a különleges pillanatok ágyazódnak, ebben az esetben lényegtelen. Legálábbis a szerző így gondolja.

Lehet-e egyáltalán valami pontosat mondani ezekről a nehezen vagy éppenséggel sehogyan sem értelmezhető szövegekről? Attól

tartok, a kritikus éppúgy fragmentumgyártásra kénytelen szorítkozni, mint ahogy maguk a művek is jórészt töredékek. Két jelenléget mindenképpen megfigyelhetünk: egyfelől a mozaikjátéokra emlékeztető variáló játékoságot, másfelől az ellenőrizetlen ihlet (vagy ha úgy tetszik: a rejtőzködő lélek, a tudatalatti) munkáját. Brokés Ágnes valószínűleg maga sem érti a verseit (ami persze nem minősítés); attól tartok, hogy tudatos tevékenységnek csak a rakosgatás, variálás tekinthető. A többi csak úgy eszébe jut. (És ez sem minősítés.)

Ebből persze az következik, hogy rendkívül ingatag építmények ezek a versek. Ennyiben Brokés hasonlít az élete utolsó éveit élő Adyra. (Elnézést: ez még mindig nem minősítés.) Egymás mellett állnak kreatív megoldások és sztereotípiák. Előbbiből van kevesebb. Tömegesen fordulnak elő konvencionálisan „költői” jelzős szerkezetek (töm-jénillatú éj, záporos, holdas képzelet), frázisok, emlékkönyvbe illő szentenciák („*Téhetetlen az emberszív / Ha elhagyja őt az öröm*”, „*Az élet oly magányos*”, „*Fáj a szívem / Nagylelkűség után*” stb.), ami nem lenne baj, ha tudhatnánk, hogy mire vonatkoznak (hiszen Vörösmarty sem restelt néha efféléket leírni, neki mégis megbocsátjuk). De, mint mondtam, bár a versek szemlátomást összefüggnek életrajzi eseményekkel, lelki és külvilági-magánéleti történésekkel, ezekről a versek általánosságoknál többet (tehát hogy vannak bűnök, van magány, kudarc, szeretetlenség, szeretet, boldogság, transzcendens és nonszensz lelkiállapotok, és a költő átélt ilyeneket) nem árulnak el. Az az egyensúly, ami a versben található általánosságok és az egyéni élet történéseinek, benyomásainak ezen általánosságok közé áramlása között fennáll, akár a jó vers mérőszáma is lehetne (ha meg lehetne mérni az ilyesmit). Akár az egyik, akár a másik túlsúlya dilettantizmusra utaló jegy. Brokés Ágnes verseit olvasva gyakran támadhat az a benyomásunk, hogy ez az egyensúly felborul; magyarán, hogy egy dilettáns versezteit olvassuk.

Hasonló érzéseket kelthetnek a gyakran megjelenő, szimbolikusnak látszó figurák vagy történések. Ezek hozzávetőleges meghatározása – ha természetesen jelentésük tö-

kéletes megfejtése nem is lehetséges, hiszen akkor nem lennének szimbólumok – az olvasó természetes igénye. Ezekben a versekben erre nincs mód, így az ilyen helyek groteszk vagy nonszensz hatást keltenek; bár ha a vers egésze is egyfajta nonszensz logika szerint építkezik, akkor nincs semmi baj, legfeljebb kissé túlhajtottnak fogjuk érezni.

A versképzet megjelenítésének triviális esz-köze a refrénszerűség, különböző ismétlési, visszatérési szisztémák alkalmazása. Ha versorként is értelmezhető szöfűzereket láncha állítunk, és egyes részeitet lehetőleg hangsúlyos pozícióban megismételjük (strófanyitás, strófazárás, mindig azonos sorszámú sor stb.), még ha értelmezni nem tudjuk is, a szöveg versszerű hatást fog kelteni. Nagy költők és amatőrök egyaránt kedvelik ezt az eljárást, bár az újabb magyar költészetben nem emlékszem igazán sikerült alkalmazására. Modorosságnak érezzük.

És most mindezekre néhány példa.

*„Mint ama párdúc
Körbe és körbe
Körbe és körbe
Körbe és körbe
Nagyoperett*

*Mint az az állat
Törve és törve
Törve és törve
Törve és törve
Megtörtetett”*

Nyilvánvaló a vers csináltsága, a „Nagyoperett” sor értelmezhetetlensége (ha a rímkényszer-től eltekintünk), megformálásának kezdetlegessége. Mégis hat az olvasóra, egészében versélményt szerez. Akárcsak ez:

*„Holdfényű, holtarany levél
Vérágas, holdtalan világ*

*Nagyúri monopólium
Zártkertbe tévedt hebridák”*

A cirkalmas kifejezések feledtetik, hogy nem tartja össze őket semmi: a díszítések egymást díszítik. A következőben a nagybetűző ady-zmus vált ki groteszk hatást:

„Hatalmasan dünnögök
Takarítok, söprögészek
Várom őt, az Ősbizalmat

*Eső is jött, dörgés is jött,
A szomszédok szomszédolnak
Őt várom: az Ősbizalmat*

A „dünnögök”, „söprögészek” igék bizarr ellentétben állnak az Ősbizalomra való várakozás meglehetősen passzívitatást sejtető tevékenységével. Ez az a bizonyos nonszensz szimbolizmus, amit nem tudunk értelmezni, de kétségkívül valami eredeti hangulatot éreztet meg az olvasóval.

Ennél lényegesen kétesebb eredményhez vezet az Ady (AZ ÁGYAM HÍVOGAT című) versére költött átírat:

„Csók-sátor, fa-nudli,
Fa nudli, ökörláb,
Ökörláb, csók-sátor,
Csók-nudli ökörsár...” stb.

Ez azért talán már izléstelenség. Akárcsak a nem túl gyakran, de mindig zavaróan alkalmazott jassznyelvi fordulatok: „A háboru bizvást szuper”, „Étkezni totál mágikus”, „Megvalósulni fasza!” stb. Még egy verset idézek egészében:

„Bronzos bevérzett rémalak
Kutyánszki kéj, kívántalak

*Hegyeken túl a kutya-tó
Bronzos, bevérzett nyaraló*

*Hegyeken túl szellemi táj
Bronzos, bevérzett kupleráj*

*Kutyánszki Kutykó jó falat
Pávai kéj, kívántalak*

*Magasság, végre légy enyém
Bronzos, bevérzett rézedény*

*És derre dér és óra hó
Bronzos, bevérzett dáridó*

A vers indítása nagyon jó. Fölfelé és lefelé stilizálást ennél pontosabb arányérzékkel megoldani aligha lehet. A folytatásban aztán minden van: mechanikus behelyettesítés, ismét-

léssel való versimitáció, modoros költői felkiáltás, rimkényszer és sántító ellentét. Sokan mondják azt, hogy a vers kritikus pontja a kezdősor. Ez igaz. De ez a vers bizonyítja, hogy a vers következő kritikus pontjai pedig a következő sorok. Mind, kivétel nélkül.

A nagyobb formai egységek esetleges kidolgozásával szemben a szöveg kisebb építőelemei azok, amelyek Brokés Agnes költészetében leginkább megtartják a vers terhet. A hangzók zeneisége, a ritmika érzékeny menetei, ellenpontozásai, verslábfordításai, tudatosan beépített zökkenői komoly formakultúráról, jó hallásról árulkodnak. A szövegalkítás, versformálás, a versbeszéd elhíthető ereje kétségtelenné teszi, hogy a kötet verseit igazi tehetség alkotta meg.

Ami pedig a felsorolt ellenvetéseket illeti, azokat talán érthetőbbé teszi egy kulcsdarabként is érthető négysoros:

„A faun teste csupa lélek.
Borzong mint a vízfúttá szél
Mint csókzápor alatt a lány
Rituális magányossága.”

Ez a magányosság, akár tudatosan vállalt program, akár önbeteljesítő jóslat, megakadályozza a szerzőt abban, hogy költő módjára dolgozzon szövegein, logikájukat átgondolja, ívet hajlítson föléjük. Persze lehet, hogy ezzel az írásmóddal is „jó helyet” lehet találni a magyar költészetben. És az ember talán nem is írhat másképp, mint ahogy írnia adatott.

Bodor Béla

FORRADALMI DRÁMA

Angyal István saját kezű vallomásai
(1956. december)

Közlő: Eörsi László

Múltunk – politikai történelmi folyóirat, 1995/4.
133–182. oldal

A vallomások szerzőjét a közreadó a Tűzoltó utcai forradalmárok „legendás parancsnokának” nevezi. Angyal valóban legenda lett, a